

JOANNA MARNIK¹, ANNA ENGLERT-BATOR²

Tworzenie i rozwijanie multimedialnego paszportu komunikacyjnego

Design and Development of Digital Personal Communication Passport

¹ Doktor inżynier, Politechnika Rzeszowska, Katedra Informatyki i Automatyki, Polska

² Magister, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Pedagogiczny, Zakład Psychologii, Polska

Streszczenie

Artykuł przedstawia zagadnienia związane z osobistym paszportem komunikacyjnym jako narzędziem wspierającym osoby z problemami komunikacyjnymi. Zaprezentowana zostanie aplikacja przeznaczona na urządzenia przenośne, pełniąca funkcję takiego paszportu wzbogaconego o możliwość wykorzystywania treści multimedialnych w postaci obrazów oraz plików audio i wideo. Istotnym elementem publikacji jest analiza zasadności włączenia takiego rozwiązania w proces edukacji dzieci korzystających z alternatywnych i wspomagających metod komunikacji (AAC) w kontekście poprawy jakości ich życia rodzinnego i społecznego.

Słowa kluczowe: paszport komunikacyjny, komunikacja alternatywna i wspomagająca, AAC, niepełnosprawność, osoba niemówiąca

Abstract

Personal Communication Passport (PCP) – a tool supporting people with communication problems is presented in the paper. We describe a computer programme designed for mobile devices, acting as Multimodal, Personal Communication Passport (MPCP) which is equipped with a possibility to use multimodal data, such as images, audio and video recordings. In addition, we present an analysis of usefulness of MPCPs in the educational process of children using Augmentative and Alternative Communication (AAC) in the context of improving social and family life quality.

Keywords: Personal Communication Passport, Augmentative and Alternative Communication, AAC, disability, non-speaking person

Wstęp

Możliwość komunikowania się jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka, gdyż decyduje o relacjach międzyludzkich. Zaspokojenie tej potrzeby jest znacznie utrudnione w przypadku osób z różnego rodzaju zaburzeniami, które

nie mogą porozumiewać się za pomocą mowy lub u których mowa jest niezrozumiała dla otoczenia. Dla osób z trudnościami w porozumiewaniu się, przekazywaniu swoich myśli, sygnalizowaniu potrzeb i odczuć pomocne stają się metody i narzędzia do alternatywnej i wspomagającej komunikacji (AAC – *Augmentative and Alternative Communication*).

W AAC najczęściej wykorzystuje się symbole graficzne (np. obrazki, piktoqramy, PIC i PCS, symbole, BLISS) lub znaki przestrzenno-dotykowe, manualne i gesty, którym przypisane jest określone znaczenie (np. makaton, Koghamo, język migowy itp.). Metody te nie są jeszcze powszechnie znane, co uniemożliwia nawiązanie kontaktu z osobami spoza swojego najbliższego otoczenia, a tym samym wywołuje u osób niemówiących poczucie wyobcowania i alienacji, co z kolei prowadzi do ich wycofania się z życia społecznego. Dodatkowo niejednokrotnie ograniczenia ruchowe nie pozwalają niepełnosprawnym osobom na precyzyjne korzystanie z opracowanego materiału graficznego czy czytelne wykonanie znaków.

Wydaje się zasadne twierdzić, że bariera komunikacyjna jest łatwiejsza do przełamania, jeśli osoba z trudnościami w porozumiewaniu się ma możliwość w zwięzły i czytelny sposób przekazać nowo napotykanym osobom podstawowe informacje o sobie i o sposobie komunikowania się. Taką funkcję pełni osobisty paszport komunikacyjny.

Paszport komunikacyjny jako narzędzie wspierające komunikację

Paszport komunikacyjny jest narzędziem wspomagającym nawiązanie kontaktów interpersonalnych przez osoby niemówiące lub mające poważne trudności w komunikowaniu się za pomocą słów. Określany jest także jako folder osobisty (Iwanik-Syrek, 2018).

W Polsce pojęcie paszportu komunikacyjnego jest dość marginalnie rozpoznawane. Nasze doświadczenia zawodowe wskazują na to, że rzadko można go poznać na polskich uczelniach w trakcie studiów z zakresu pedagogiki specjalnej, rewalidacji czy logopedii. Idea jest nieco szerzej rozpowszechniona wśród organizacji pozarządowych, które ukierunkowane są na pomoc osobom z niepełnosprawnościami, w szczególności dzieciom z niepełnosprawnościami sprzężonymi z trudnościami w komunikowaniu się.

Idea paszportu komunikacyjnego powstała w Szkocji w 1991 r. z inicjatywy Sally Millar pracującej z osobami z trudnościami w komunikowaniu się w odpowiedzi na problemy tych osób w nawiązywaniu kontaktów z nowo poznawanymi osobami (Millar, Aitken, 2003).

Podstawową funkcją paszportu komunikacyjnego jest zaprezentowanie w praktycznej postaci ważnych informacji o właścicielu. Powinien być tak zaprojektowany i wykonany, by był atrakcyjny w swojej formie, trwały, łatwy w użyciu, przejrzysty i użyteczny, umożliwiający szybkie odszukanie pożądaných treści. Istotne jest, by przedstawiał posiadacza paszportu w sposób pozy-

tywny, odzwierciedlając jego osobowość i pozwalając poznać jego zainteresowania. Tekst napisany powinien być w pierwszej osobie liczby pojedynczej, by zaznaczyć, że o treści współdecydował jego użytkownik.

Standardowo paszport komunikacyjny tworzony jest w wersji papierowej. Kartki z poszczególnymi informacjami są ze sobą połączone, a dla zwiększenia trwałości mogą być usztywnione lub zalaminowane. Na pierwszej stronie powinien znaleźć się spis treści, którego kolejne pozycje często oznacza się różnymi kolorami odpowiadającymi kolorom kartek lub zakładerek powiązanych z danym elementem spisu. Usprawnia to korzystanie z paszportu.

Przygotowując paszport komunikacyjny, można posłużyć się szablonami i wytycznymi udostępnianymi na stronach promujących to narzędzie (Willson, 2018, Personal Communication Passports) oraz innych odpłatnych programów wspomagających ten proces, np. BookCreator. My Pictures Talk czy Pictello (Leaders Project).

Tworzenie paszportu uwzględniającego specyficzne możliwości i potrzeby osoby, dla której ma powstać, jest zadaniem angażującym, czasochłonnym, wymagającym ścisłej współpracy z najbliższymi osobami z jej otoczenia. Przykładowo pierwsze próby opracowania paszportów komunikacyjnych dla niemówiących dzieci objętych pomocą Stowarzyszenia na rzecz Dzieci z Dysfunkcjami Rozwojowymi BRUNO zakończyły się na etapie uzgadniania treści z rodzicami tychże dzieci, co wynikało z nadmiaru obowiązków zawodowych zaangażowanych w to terapeutów.

By ułatwić specjalistom wykonanie paszportu, pojawiły się jego wersje cyfrowe. Ułatwiają one proces przygotowywania paszportu i systematycznego wprowadzania do niego zmian, pozwalając na równoczesne wykorzystanie danych multimedialnych, tj. nagrań audio i wideo. Jednym z narzędzi tego typu jest Digital Passport (rys. 1) autorstwa szkockiej firmy Pamis. Niestety na rynku polskim nie można spotkać odpowiedników podobnych aplikacji.

Rysunek 1. Digital Passport

Źródło: <http://www.callscotland.org.uk/blog/personal-communication-passports/>.

Multimedialny paszport komunikacyjny

Doświadczenie zawodowe i praktyka autorek niniejszego opracowania wskazują, iż niezwykle trudno spotkać jest w Polsce osobę posiadającą paszport komunikacyjny. Przyczyną tego jest m.in. brak wiedzy o tym narzędziu wśród specjalistów z zakresu pracy z osobami z niepełnosprawnością, a także wśród samych potencjalnych użytkowników.

W momencie wystąpienia dużych zmian kadrowych w Stowarzyszeniu BRUNO nowi pracownicy musieli stawić czoła niełatwemu zadaniu odczytywania i poprawnego interpretowania nietypowych dla zdrowych dzieci zachowań wśród niemówiących podopiecznych obciążonych niepełnosprawnością intelektualną, której towarzyszą niepełnosprawności sprzężone, w tym ruchowa, wzrokowa i słuchowa. Jest to bardzo typowy problem dla placówek medycznych i szkolnych, gdzie występuje częsta rotacja pracowników.

Naturalną konsekwencją tych problemów było podjęcie działań prowadzących do zminimalizowania nakładu sił i czasu do radzenia sobie w takich sytuacjach. Zrodził się pomysł stworzenia narzędzia przeznaczonego do użytkowania na powszechnie dostępnych tabletach, które pozwalałoby w miarę szybko zorientować się, co oznacza dane zachowanie podopiecznego i jak na nie reagować.

Bliska współpraca Stowarzyszenia BRUNO, Katedry Informatyki i Automatyki Politechniki Rzeszowskiej i Zakładu Psychologii Uniwersytetu Rzeszowskiego pozwoliły na opracowanie koncepcji multimedialnego paszportu komunikacyjnego i jego wykonanie.

Szczególne uwagę zwróciliśmy na prostotę i intuicyjność rozwiązania, by każdy potencjalny odbiorca mógł z niego sprawnie korzystać bez konieczności odbycia specjalnego szkolenia. Otrzymana w efekcie aplikacja jest dostępna w postaci darmowego programu instalacyjnego¹, obecnie wyłącznie dla komputerów i tabletów z systemem Windows. Po jego pobraniu na dysk urządzenia i uruchomieniu następuje instalacja aplikacji, w efekcie czego na pulpicie pojawi się skrót do programu *Paszport Komunikacyjny*.

Okno główne aplikacji składa się z części z podstawowymi informacjami o użytkowniku (imię, zdjęcie) oraz ikonek w formie kafelków symbolizujących kategorie informacji (rys. 2).

Wybór kategorii (poprzez kliknięcie lub dotknięcie w przypadku ekranu dotykowego) powoduje wyświetlenie zamieszczonych w niej informacji. Podstawowe informacje o właścicielu paszportu, obejmujące treści przekazywane podczas przedstawiania się nowo poznanej osobie, należą do kategorii *O mnie*.

W naszym zamierzeniu użytkownikami docelowymi paszportu mają być osoby z problemami w komunikowaniu się, w szczególności z współtowarzyszącymi im niepełnosprawnościami sprzężonymi. W takich sytuacjach istotne

¹ Instalator Multimedialnego Paszportu Komunikacyjnego (2018), strona WWW do pobrania.

jest zapewnienie możliwości szybkiego skontaktowania się z kimś, kto dobrze zna właściciela paszportu. Zapewnia to kafelek *Bliskie osoby*. Wewnątrz można dodać zdjęcia takich osób wraz z krótkim komentarzem pod każdym z nich.

Rysunek 2. Okno główne Multimedialnego Paszportu Komunikacyjnego

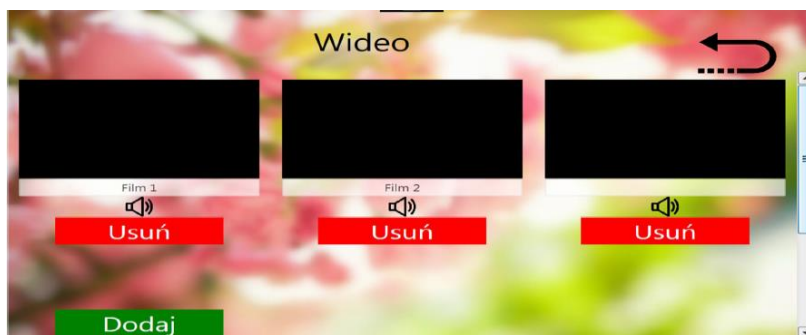
Źródło: opracowanie własne.

Tematy najczęściej pojawiające się w trakcie konwersacji z osobą z niepełnosprawnością to ulubione aktywności, miejsca, przedmioty (zabawki, urządzenia), posiłki i napoje umieszczone w przypisanej im kategorii *Zajęcia*, *Jedzenie i picie*, *Uczucia i emocje* czy *Lubię*. Warto też przekazać informacje dotyczące tego, jakich tematów czy zachowań unikać podczas przebywania z użytkownikiem paszportu. Służy do tego kafelek *Nie lubię*.

Z punktu widzenia potrzeb zaobserwowanych w Stowarzyszeniu BRUNO w kontekście kontaktów osób z zewnątrz z niemówiącymi dziećmi bardzo istotnym, jeśli nie najważniejszym elementem paszportu jest kategoria *Wideo* (rys. 3).

Służy ona do zamieszczania krótkich filmów przedstawiających nietypowe dla zdrowych osób zachowania użytkownika, w szczególności tych, które mogą wzbudzać niepokój i utrudniać prawidłową interpretację przekazu posiadacza paszportu. Filmy te mogą posiadać ścieżkę dźwiękową, dzięki czemu możliwe jest zaopatrzenie ścieżki wideo w komentarz słowny lub napisy pod nim. Domyślnie po wejściu do kategorii filmy można uruchomić w formie podglądu, dzięki czemu łatwo jest odnaleźć poszukiwane zachowanie.

Pierwsze po zainstalowaniu otwarcie aplikacji uruchamia ją w formie niewypełnionej żadnymi danymi. Informacje, które chcemy zawrzeć w paszporcie, można w łatwy sposób dodawać i modyfikować już istniejące treści po wciśnięciu przycisku *Edytuj* umieszczonego w lewej części okna głównego, pod częścią przeznaczoną na podstawowe informacje o właścicielu (zob. rys. 2). Spowoduje to wyświetlanie ikonki ze znakiem + i – w części dotyczącej podstawowych informacji o właścicielu paszportu lub przycisków z napisem *Dodaj/Usuń* w pozostałych przypadkach (rys. 3).

Rysunek 3. Modyfikowanie zawartości Multimedialnego Paszportu Komunikacyjnego

Źródło: opracowanie własne.

Wstępna ocena Multimedialnego Paszportu Komunikacyjnego w aspekcie psychospołecznym

Paszport komunikacyjny niezależnie od formy, w jakiej jest przygotowany, pełni ważną rolę przy znoszeniu barier, na jakie osoby z trudnościami komunikacyjnymi, w szczególności osoby niemówiące, trafiają w życiu społecznym. Bariery komunikacyjne są częstym powodem wycofywania się z aktywności wymagających nawiązywania kontaktów z osobami spoza społeczności niepełnosprawnych.

Kolejną przesłanką przemawiającą za wprowadzaniem paszportów komunikacyjnych jest zapewnienie ich użytkownikom większej niezależności i własnej skuteczności. U osoby mogącej osobiście przekazać treści jej dotyczące wzrasta poczucie własnej wartości, co z kolei ułatwia zaakceptowanie swoich ograniczeń i zachęca do szukania sposobów na ich pokonanie. Tym samym zmniejsza się ryzyko zapadania na choroby i zaburzenia o podłożu emocjonalnym, przede wszystkim depresję, a współzycie z osobami z najbliższego otoczenia staje się łatwiejsze.

Oczywiste jest, że wszelkie usprawnienia dotyczące paszportów komunikacyjnych przyczynią się do zwiększenia korzyści z nich płynących. Zastąpienie tradycyjnych paszportów ich wersją multimedialną pozwala przedstawić pożądaną informację o właścicielu w sposób bardziej naturalny. Opis zachowania może zostać zastąpiony nagraniem wideo, a słowo pisane nagraniem audio. W pewnym stopniu staje się to substytutem mowy dla osoby niemówiącej. Z kolei filmy umożliwiają pokazanie nietypowych, specyficznych dla danej osoby zachowań wynikających z niepełnosprawności ruchowej, zaburzeń w odbieraniu i integracji sygnałów pochodzących od różnych zmysłów czy chorób towarzyszących (np. epilepsja) w postaci łatwej do porównania z zachowaniami, które mogą się pojawić podczas kontaktów z innymi. Dołączony do takiego filmu komunikat głosowy pozwala na równoczesne zinterpretowanie danego zachowania.

wania, a w razie potrzeby na udzielenie wskazówek, jak postępować w sytuacjach, kiedy potrzebna jest pomoc (np. podanie leku, wezwanie pogotowia ratunkowego itp.). Zwiększa to nie tylko bezpieczeństwo właściciela paszportu i spokój jego opiekunów/rodziców, szczególnie podczas rozłąki, ale też zmniejsza lęk ewentualnych rozmówców, ułatwiając nawiązanie relacji.

Przedstawiony wyżej Multimedialny Paszport Komunikacyjny charakteryzuje się intuicyjnością i łatwością obsługi. Dzięki temu może zostać przygotowany znacznie szybciej niż paszport tradycyjny. Zapewnia ściślejszą współpracę rodziców/opiekunów osoby z problemami w komunikowaniu się z terapeutami, nauczycielami, pedagogami i innymi specjalistami, prowadząc do bardziej owocnej pracy wszystkich tych osób w kontekście zapewnienia optymalnego rozwoju posiadacza paszportu i usprawnienia procesu jego rehabilitacji.

Kierunki rozwoju i plan badań

Dotychczasowe doświadczenia zebrane podczas wprowadzania Multimedialnego Paszportu Komunikacyjnego w Ośrodku Rewalidacyjno-Edukacyjno-Wychowawczym INA w Rzeszowie pozwoliły na określenie kierunków rozwoju tego narzędzia.

W pierwszej kolejności planowane jest przygotowanie wersji na urządzenia z systemem Android i iOS, tak by możliwe było korzystanie z niego również na tabletach, smartfonach i laptopach pracujących pod innymi niż Windows systemami operacyjnymi. Kolejną propozycją udoskonalenia jest umożliwienie przeniesienia zawartości paszportu wypełnionego danymi z jednego urządzenia na inne. W obecnej wersji taka mobilność jest niemożliwa.

Mniej istotna modyfikacja mogłaby dotyczyć udostępnienia opcji konfiguracji kafelków poprzez samodzielne definiowanie ich nazw i dodanie opcji pozwalających określić, jakiego rodzaju treści będą mogły się znaleźć w ich zawartości (tekst, obrazy, wideo, audio), oraz możliwość określania tła dla okna głównego aplikacji.

Nie mniej ważną kwestią jest przeprowadzenie interdyscyplinarnych badań potwierdzających zasadność używania paszportów komunikacyjnych, z uwzględnieniem ich postaci (tradycyjny vs. multimedialny/cyfrowy), grup użytkowników, wiedzy o nich wśród potencjalnych odbiorców (specjalistów, opiekunów, osób z trudnościami w komunikowaniu się). Dopiero takie badania pozwolą bardziej precyzyjnie określić optymalną strukturę i formę paszportu komunikacyjnego.

Literatura

Iwanik-Syrek, K. (2018). *Folder osobisty/paszport komunikacyjny jako narzędzie wspomagające porozumiewanie się osób niepełnosprawnych słabo – lub niemówiących*. Pobrane z: <http://www.edukacja.edux.pl/p-22871-folder-osobistypaszport-komunikacyjny-jako.php> (22.03.2018).

- Leaders Project, *Contemporary Approaches to Intervention: Communication Passports*. Pobrane z: <https://cpb-us-west-2-juc1ugur1qwqqo4.stackpathdns.com/edblogs.columbia.edu/dist/d/730/files/2015/11/CommunicationPassports-1kuidy0.pdf> (22.03.2018).
- Millar, S., Aitken, S. (2003). *Personal Communication Passports: Guideline for Good Practice*. CALL Centre.
- Personal Communication Passports. *Person-centered Booklet for Those Who Cannot Easily Speak for Themselves*. Pobrane z: <http://www.communicationpassports.org.uk> (22.03.2018).
- Pamis. *Digital Passports*. Pobrane z: <http://pamis.org.uk/services/digital-passports/> (22.03.2018).
- Wilson, A. (2018). *Personal Communication Passports*. CALL Scotland. Pobrane z: <http://www.call-scotland.org.uk/blog/personal-communication-passports/> (22.03.2018).